

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

E. Kiisel

"Oravhiire ökoloogias"

DIPLOMITÖÖ

Tartu, 1950.a.

SISUKORD.

I SISSEJUHATUS.

1.) Mõningaid andmeid lagritsa va-
rasematest uuringutest.

2.) Töömetoodika.

II TAKSONOOMILISED TUNNUSED JA SÜSTEMAATILI-
NE KUULUVUS.

III LEVIK.

IV BIOTOOP.

V URUD.

VI TOITUMINE.

VII TALVEUNI.

VIII KOKKUVÕTE.

Lagritsa (*E l i e m y s q u e r c i n u s* L.)

individuaalsed mõõtmised.

Kirjanduse leetelu.

I SISSEJUHATUS.

Käesolev töö käsitleb ühe meie haruldasema närilise, oravhiire e. lagritsa, *Elionys quercinus* L., elu ja selle looduslikke elutingimusi. Vastava küsimuse kohta on võrdlemisi vähe andmeid kirjanduses. Aaltoodud andmed näitavad, et oravhiire biotoop ja eluviisid näivad õige tunduvalt erinevat nendest, mis senise kirjanduse põhjal on teada. Seega tahaksid asjaomased vaatlused süvendada ja avardada oravhiire elu ja tegevuse tundmist.

Töös pannakse rõnku ka toitumisbioloogia käsitlemisele, püütakse välja selgitada toiduvarude soetamise nähtusi ja pesa ehitamise viise. Samaaegselt püütakse selgitada kui võrd oravhiir on seotud asulatega ja kui võrra ta tähtsust omab looduse majapidamises ja inimese seisukohalt. Kogutud materjal võimaldab oravhiire senisest täpsemat morfoloogilist kirjeldamist ja ökoloogilise morfoloogia käsitlemist. Ka võimaldab see mõnevõrra selgust tuua lagritsa alamliigilise kuuluvuse küsimusesse.

Töö materjal on kogutud Eesti NSV TA Bioloogia Instituudi ülesandel ja vastava plaani kohaselt 1949.a. suvise menetluspraktikumi raamides 1. juunist 31. juulini ja edasi kuni 20. detsembrini 1949.a. Kõik käesolavas töös kasutatud materjal on kogutud Tartumaaalt Taevaskojast, Ahja jõe ümbruse metsadest.

Töö kordamineku eest võlgnen tänu oma õpetajale prof. J. Piiperile ja töö juhendajale dotsent J. Aulile. Samuti tänan siiralt TA Bioloogia Instituudi Zooloogia sektori juhatajat E. Kumabit, kes aitas palju kaasa nii oma innustavate probleemide tõstatamisega, kui ka töö tehnilise külje heaks kordaminekuks. Suur on

ka kaasüliõpilaste M. Ilvese, K. Paaveri ja J. Vilbaste, ja TA Bioloogia Instituudi laborandi H. Tuvikese abi töö juures. Edasi võlgnen tänu ka Tallinna Loodusteaduste Muuseumi direktorile J. Mankile temalt saadud lahke abi eest.

1. Mõningaid andmeid lagritsa varasematest uuringutest.

Lagritsa ökoloogiat käsitlevatest töödest tuleb mainida A. N. Formozovi uuringuid. Autor on selgitanud lagritsa biotoobi küsimust ja kirjeldanud lagritsa pesapaiku puuõõnsustes. Pealeselle on Formozov uurinud ka lagritsa toitumisökoloogiat (1926.a. ja 1929.a.). Toitumisökoloogiaga on tegelenud ka L. G. Morozova - Turova (1938.a.) ning välismaistest autoritest Erna Mohr (1927.a) ja H. Krieg (1931). Oravhiire sigimisökoloogiat on üldiselt vähe uuritud. Sellealastest töödest võiks nimetada S. U. Stroganovi uuringuid 1936. aastast. Sigimisökoloogiaga on tegelenud veel L. G. Kaplanov ja V. V. Reevski (1928.a.).

Uusimad andmed oravhiirest on toodud S. I. Ognevi töös "Зверу СССР и прилегающих стран." Журуны. , aastast 1947, kus autor märgib lagritsa esinemist ka Eesti NSV-s.

Iseseisvad uurimistööd oravhiire kohta Eesti NSV alal puuduvad täiesti. Tema esinemist kohati tavalisena märgib J. Aul oma teoses "Kodumaa neljajalgset" (1931.a.).

Zoogeograafilistest andmetest võiks märkida 1840.a. pärinevaid andmeid Nordmannilt, milles ta märgib selle unihiirlase esinemist Bessaraabias ja sporaadilist esinemist Kiievi ümbruse metsades. Oravhiire esinemist Karjala-Soomes nimetab J. Pettinen 1909.a. L. Grave andmeil esinevat oravhiire Smolenski ümbruses (1926.a.)

Edasi võiks nimetada E. Bühneri ja V. Schnitnikovi vastavaid uunimusi Gdovi rajoonis 1928. aastal. A. N. Formozov omas huvitavas töös 1928. aastal märgib ära kogu oravhiire levikuareali NSV-s.

2. Töömetoodika.

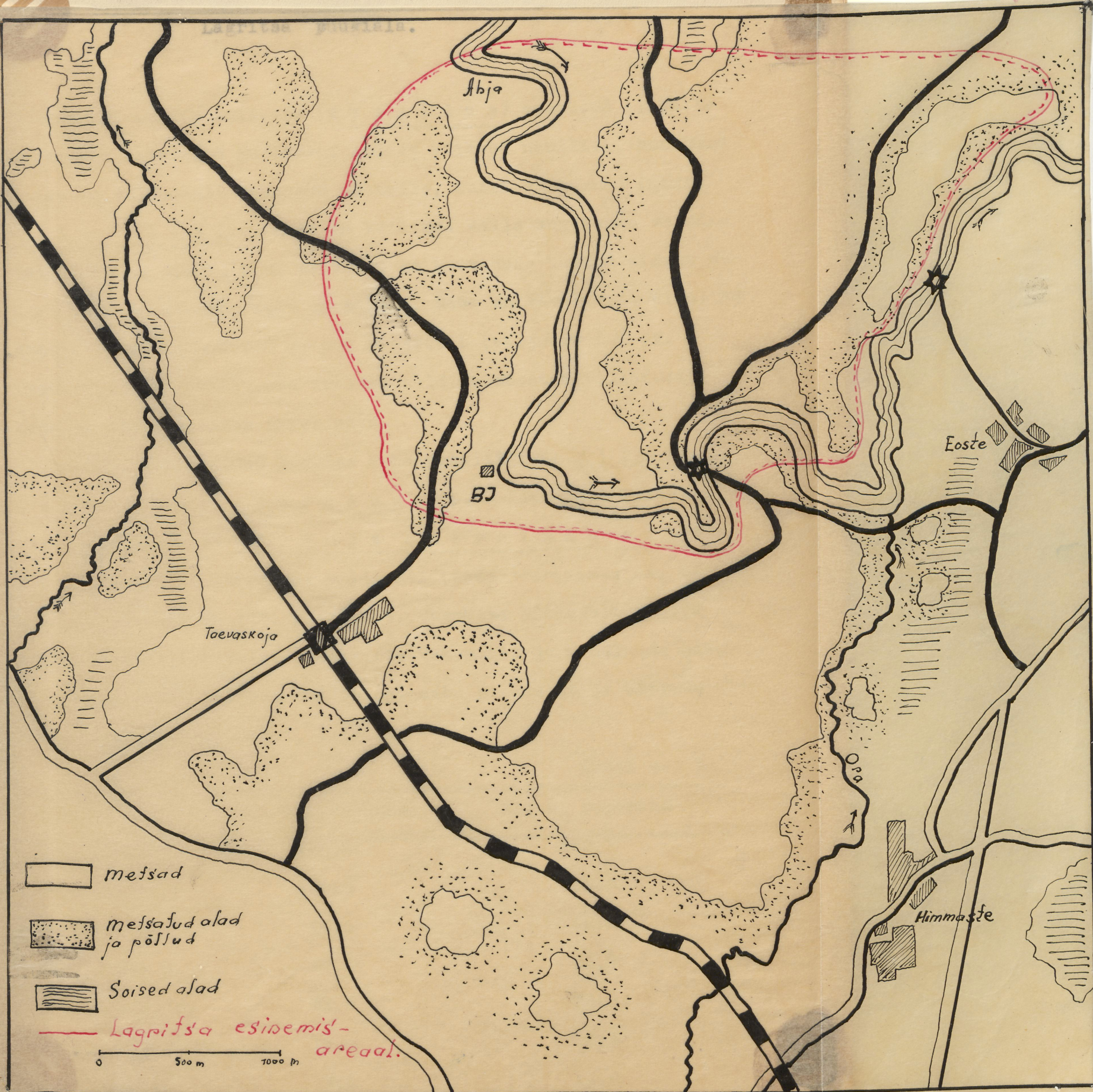
Kõik käesolevas töös kasutatud isendid on puütud ENSV TA Taevaskoja bioloogiaajama lähedastest metsadest, Ahja jõe parempoolselt kaldalt. Püügid toimusid 12. juunist kuni 10. septembrini.

Uuritud isendite püügiks on kasutatud kvalitatiivset lõksupüügi meetodit. Söödaks on tarvitatud kõige sagedamini rukki-leiba. Pealeselle veel sea pekki ja värsket linnuliha (rästa, pasknääri). Lökse oli korraga väljas ca 60, kusjuures lõksud olid jaotatud vastavalt eriilmelistele biotoopidele. Üksiklõksude vahemaa oli ca 3 - 7 m.

Puütud isendite kehamõõted võeti kohapeal. Karvavärvuse kirjeldamiseks on kasutatud säilitatud nahku. Koljumõõted on võetud puhastatud koljudelt.

Veel on toimetatud kohapeal mõningate urgete lahtikaevamist. Lisamaterjalina on kasutatud ühe elusa isendi jälgimisest saadud andmeid ajavahemikust 29. november kuni 29. detsember 1949.a.

Töös on kasutatud ka kohapealsetelt elenikelt saadud andmeid lagritsa kohta.

Lagritsa esinemisareaal Taevaskojas.
 (Kasutatud ka kohalike elanike
 andmeid).

II TAKSONOOMILISED TUNNUSED JA SÜSTEMAATILINE
KUULUVUS.

Lagrits kuulub unilaste (M y o x i d a e) sugukonda. Selle sugukonna esindajad kujutavad endast väikesi närilisi. Mõningad neist on valimusest sarnased oravaile, kuigi väiksemad (näit. G l i s g l i s L.). Karv on kõikidel selle sugukonna esindajail tihe ja pehme. Nina piirkond on karvadega kaetud, ainult ninasõrmed ja ülamoopa serv on paljad. Saba on tavaliselt üleni karvadega kaetud. Unilased ei oma pimesoolt (väljaarvatud pk. Typhlomys) ja see asjaolu eraldab neid teistest närilistest. Magu on ilma sisemise sarvkihtita.

Euroopa alal esineb lagrits kahe alamliigiga: E l i o m y s q u e r c i n u s q u e r c i n u s L. - läänepool (vene-жапонская саговая соня) ja E l i o m y s q u e r c i n u s s u p e r a n s Ogn. et Stroganov - idapool (vene-восточная саг. соня). Esimene alamliik on tüve pikkuselt, tagakäpa pikkuselt, kolju kondülobasaal pikkuselt, põsekaarte vahemaalt ja ninaluude pikkuselt keskmiselt väiksem kui teine, saba pikkuselt ja kõrvade pikkuselt aga suurem (Ognev, 1947.).

Tabel nr. 1.

Kehaosad	El. q. quercinus	El. q. superans
Tüve pikkus	124,9	146,7
Saba pikkus	105,3	104,5
Tagakäpa p.	26,5	28,6
Kõrvalesta p.	24,0	23,7
Kondülobas. p.	31,5	33,8
Põsekaarte vahem.	19,4	20,1
Ninaluude p.	12,2	13,6
Ülemise hambar.p.	5,2	5,33

Alljärgnevalt tooksin minu poolt püütud täiskasvanud isendite mõõtmed:

Tabel nr. 2.

Kehaos	Aritm. keskm.	Variats. ulatus
Tüve pikkus	125,3	120 - 135
Saba pikkus	108,0	103 - 113
Tagakäpa p.	26,7	25 - 28
Kõrvalesta p.	24,0	22,3 - 25
Kõndulobas p.	31,8	29,5 - 33
Põsekaarte vahem.	19,6	18,9 - 21
Ninaluude p.	11,9 -	11,8 - 12,1
Ülemise hambareea p.	5,0	4,9 - 5,1

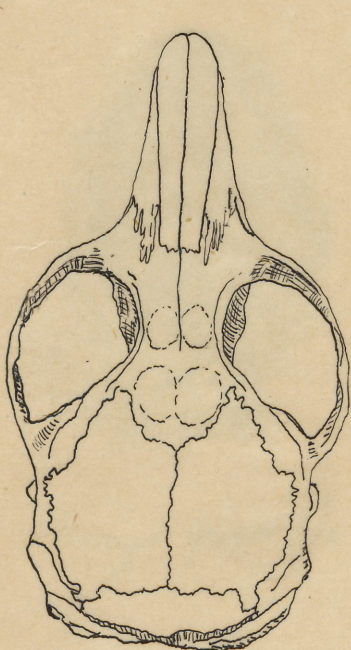
Kui neid andmeid võrrelda Ognevi andmetega kõnesoleva liigi alamliikide kohta, siis näib nii keha mõõdete kui ka kolju mõõdete osas, et meie alal tohiks tegemist olla lagritsa läänepoolse alamliigiga, nominaatvormiga, E l i o m y s q. q u e r t i n u s L. Asjaomased andmed ei taha muidugi lõplikku küsimuse lahendamist anda, sest selleks on nad siiski väheuletuslikud ja tulevased uurimused peaksid selles suhtes täieliku lahenduse tooma.

Meie materjali taksonoomiliste tunnuste kirjeldamist alustaksin kolju käsitlemisega. See on oravhiirel tugev, pikisuunas väljavenitatud ninamikupiirkonnaga, mis oleneb ninaluude (osnasale) suhteliselt suurest pikkusest. Kuklapiirkond on koljul ümar. Silmade vahe on lai; ballae osseae väga suured. Purihammas- te kroonid tugevalt kõbrulised. Tagumine purihammas ülemises lõualuus on kolmnurga kujuline ja kannab kolme hambakest.

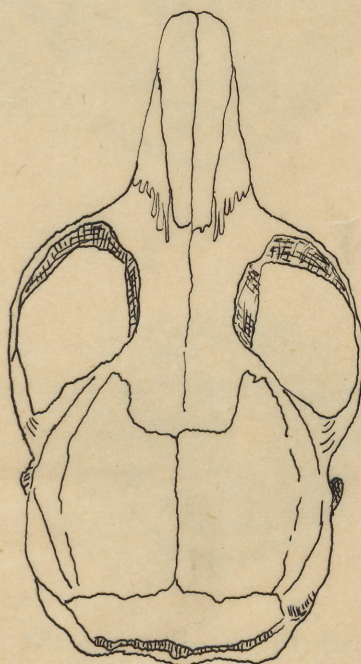
Noore isendi kolju juures võime esmalt märgata, et ajukolju

on kumeram täiskasvanu omast. Samuti on põseluud nõrgalt arenenud. Silmade vahemaa on suhteliselt teiste kolju mõõtmetega väike. Ja lõpuks on ninaluud noorloomil nõrgalt arenenud.

Joonis nr. 1.

Eliomys quercinus superans
Ogn. et Strog.

Eliomys quercinus quercinus L.

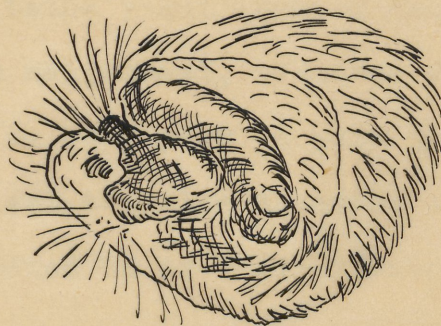
Eliomys q. superans Ogn. et Stroganov ja

Eliomys q. quercinus L. koljud pealtvaates.

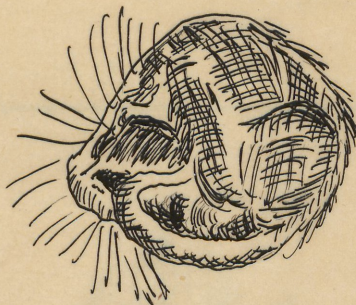
Võrreldes teiste unilastega on oravhiirel väliskõrv suhteliselt suur, omades väljavenitatud ovaalset kuju, Karvakate on hõre, mistõttu väliskõrv on värvuselt roosakas. Seoses oravhiire õise eluviisiga on loomal hea kuulmine.

Eliomys quercinus

Glis glis

Dryomys nitedula

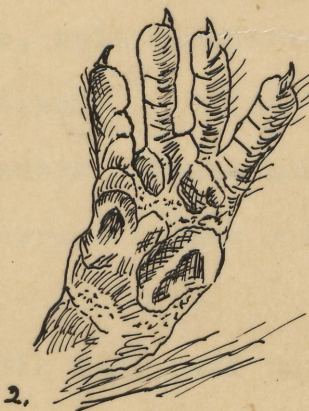
Oravhiire kõrva-lesta võrdlus teiste unilaste (*D r y o m y s n i t e d u l a* ja *G l i s g l i s*) kõrva-lestede-ga.

Eesmised käpad kannavad nelja varvast. Neist kaks keskmist on peagu täiesti sarnased, olles tunduvalt pikemad äärmistest. Pikk on karvadeta ja omab viis mõhna. Neist kolm paiknevad üksteise lähedal varvaste baasil. Need mõhned on kujult ümargused. Ülejäänud kaks asetsevad proksimaalsemalt, üks käpa sisemisel, teine välimisel serval. Nad mõlemad on kujult ovaalselt väljaveni-

tatud ja suhteliselt tugevad. Sisemise mõhna eesmisest äärest ulatub välja väike ümarik jätke - esimese varba derivaat.

Tagumine käpp on viievarbane. Eesmine varvas on kõige lühem, ulatudes oma lõpuga teise varba esimese falangini. Neljas varvas on kõige pikem, kolmas ja teine veidi lühemad neljandast. Viies varvas on tunduvalt lühem neljandast, ulatudes viimasele teise falanksi keskele. Tagumise käpa päkk on pikk ja kitsas ning kannab kuut mõhna, milledest tagumine sisemine erineb teisest pika kitsa kontuuriga. Küned on oravhiirel kaunis pikad ja teravad, värvuselt hallikad.

Joonis nr. 3.

1. vasem tagumine käpp
2. vasem eesmine käpp

Oravhiire käpad.

Sellise küllaltki pikkade varvastega ja paenduvate päkkade-

ga jäsemed võimeldavad lagritsal kiiret ja osavat liikumist puudel. Kuigi lagritsa keha on küllaltki raskepärane, võiks öelda isegi kohmakas, liigub ta öösel puutüvesid ja oksid mööda vilkalt ja ta liigutused on hästi koordineeritud. Siin on kahtlemata peale käpa ehituse ka tähtsus keha, aga eeskätt just jäsemete muskulatuuril.

Suvine karv on lagritsal seljapoolelt kogu ulatuses küllaltki intensiivselt pruun. Külgedel värvus veidi hallineb, kuid kõhualuse valge värvuse piiril moodustab see uuesti tumedama, mõnedel isenditel mustjaspruuni servise. Ninamiku pealne osa, ala silmade vahel ja otsmik on ruugjas helepruun. Sellest ruugest toonist eraldub kontrastselt must ala, mis algab ninamiku külgedel, haarab rõngana silmad, jätkub kõrvade all ja kitsa ribana kõrvade peal ja nende taga. Kaela alumine osa on kaunis laias ulatuses valge, kusjuures sellele valgele värvusele kaasub nõrk kollakas kirme. Kõhualune on valge, kuid aluskarv on siin samuti hall, valged on ainult karvade tipud.

Jäsemed on kaetud valgete karvadega, ainult nende proksimaalse osa pealmisel küljel on mustjaspruun kitsas riba, mis on pruuni seljavärvuse väikendus.

Saba pealmise külje üks kolmandik kuni pool on pruun, vähese halli tooniga. Suurem osa sabast on must. Saba otsas on pintseljas valgete karvade tupp. Alumine külg on sabal valge, proksimaalses osas nõrga ruuge kõrvaltooniga.

Vibrisside pikkus on kuni 50 mm. Vibrissid on mustad või mustjashallid, valgete otsadega. Nende pikkade tumedate kõrval leidub ka tunduvalt lühemaid, mis on valged.

Dorsaalse peole karvakatte võime jagada kolme kihti. Kõige alumine kiht moodustub lühikestest, pehmetest, ühtlase jämedusega, tumehallidest karvadest. Järgneb veidi pikemate karvade

kiht, mis on värvuselt ruuged. Nende tipud on samuti pehmed kui eelmise kihi karvadelgi. Kolmas kiht kujutab endast tunduvalt pikemaid karvu, mis on värvuselt põhimikosas hallid ja musta tipuga. Need karvad on suhteliselt jämedad ja tipud on neil teravad ning kaunis jäigad. See viimane pikkade tumedate karvade kiht annabki seljale intensiivse pruuni värvuse.

Looma ventraalsel poolel on karvakate kahekihiline. Ka siin moodustub alumine kiht pehmeist, ühtse jämedusega, tumehallidest karvadest. Teise kihi karvad on pikemad, jämedamad ja teravatipmelised; värvus baasise osas tumehall, tipul valge.

Talvine karv ei erine suvisest põhiliselt, on võibolla veidi heledam.

Noorlooma võib vanast värvuse poolest eraldada juba esimestest pilgust. Koik pruuni värvusega kehaosad on esimestel tunduvalt hallimad ja tuhmimad.

Selline küllaltki tihe karvakate on lagritsale heaks termoregulaatoriks, mis on eriti vajalik just talveunes viibimisel, mil soojuse produktsioon, tingituna ainevahetuse langusest, on miinimumis.

Karva värvust ei saa eriti tähtsaks pidada varjevärvuse seisukohalt, kuna loom on öise eluviisiga.

III LEVIK.

Perekond E l i o m y s Wagner on laialdase levikuga. Ta asustab Portugali, Hispaaniat, Korsikat, Sardiiniat, Sitsiiliat, Itaaliat, Prantsusmaad, Saksemaad; Nõukogude Liidu Euroopa osas levib ta kuni Uuralini; Vahemere kaldal kuni Lõuna-Palestiinani.

Lagritsa E l i o m y s q u e r c i n u s L. levik Ida-Euroopas on küllaltki laiaulatuslik. Loodes algab see Karjala-Soomes (ligi 63° p.l.), kust edasi idasse järsult langeb mööda Luuga-Gdovi ühendusjoont. Edasi põhjapoolse piiri algab Valdai kõrgustikust ja ulatub kuni Molegi jõe ülemjooksuni. Veel idapoolsem on piir, mis kulgeb kuni Šarinski metsadeni (Gorki, end. Kostrõma, oblasti põhjapoolne osa). Siit piir kulgeb kuni Volga jõe vasakpoolse kaldaala metsadeni. Veel edasi itta võib leida lagritsat Belaja jõe keskjooksult. Siin idas nähtavasti lõpeb lagritsa levikuareaal metsades põhjapool Orskit.

Lõunas, alates läänest, me leiame lagritsat Kagu-Poola metsadest, Lubliini rajoonist, Põhja-Bessaraabia metsadest. Edasi Dmitrievi rajoonist ja Mordva metsadest (Temnikovi rajoon) ja Suri jõe keskjooksult.

Alamliik E l i o m y s q u e r c i n u s q u e r c i n u s L. asustab Kesk-Euroopat. Ta leviku areaal kulgeb Põhja-Saksemaalt kuni Lõuna-Hispaaniani ja Lõuna-Itaaliani, läänes kuni Atlandi ookeanini. Idapoolne alamliigi piir pole selgitatud. Ognevi arvetes Baltiriikides esineb juba idarass, Poolas aga veel läänerass.

Kuna oravhiirt Eesti NSV-s senini uuritud pole, siis andmed tema esinemise kohta siin on väga puudulikud. Senini on teada lagritsa esinemine Läänemaal Hdimes ja Märjamaal, Harjumaal Veskimetsas ja Saula-Siniallikul, Viljandimaal Paistus, Holstres, Abjas, Vana-Võidus ja Viljandi linnas ja Tartumaal Rõhtvere metsas, Tõraveres ja Taevaskojas.

Kaart nr. 2.

Eliomys quercinus L.

levik NSVL-s.

Kaart nr. 3.

Elomys quercinus L.

esinemine Eesti NSV-s.

IV BIOTOOP.

Seniste literatuuris esinevate andmete järgi tuleks pidada lagritsat puht leht- ja segametsade asukaks. Tema tavalisema esinemisbiotoobina on sageli märgitud eeskätt sarapikke. Samuti esinevat lagritsat kuuse-männi metsades, kuid ainult juhul, kui sinna lisanduvat ka küllaldasel arvul kaske ja pärna. Ka nimetavad mõned autorid (Fernozov 1926.a.) lagritsa esinemist tamme-metsades, kus ta pesitsevat puuõõnsustes.

Kõneseleva töö andmed lisavad varentuntud lagritsa biotoopidele veel mõningad eriilmelised biotoobid, kus lagritsaid on püütud.

Teravalt erinevad seni kirjanduses tuntud lagritsa biotoopidest puht ekasmetsatüübid - samblakuusik ja neer männik. Nende biotoopide vegetatsioonilises koosseisus omavad lehtpuud suhteliselt väikest tähtsust. Ka erineb allpeeltoodud salumetsa tüüpeist sarapikkudest, milliseid kirjanduses peetakse üheks tähtsamaks lagritsa biotoobiks. Siin kaasuvad jällegi lehtpuudele küllaldasel määral okaspuud.

Positiivsete pinnavervide poolest on püügiala vahelduv. Isolemustavaks on siin suured erad, mis kulgevad põhja-lõuna suunas. Suurem osa pinnast on kaetud savika põhimerceeni vaibaga, millest koosnevad ka eespeelnimetatud pinnavervid. Aluspõhjaks on deveeni liivakivi, mis ei avane kusagil otse pinnale, vaid teda võib näha ainult paljandeis, mida leidub rohkesti oraveergudel. Näiteks Ahja jõe oras. Neid paljandeid võrreldes võime järeldada, et aluspõhja pealmine pind pole mitte tasane, vaid selles leidub madalamaid kohti ja lohke.

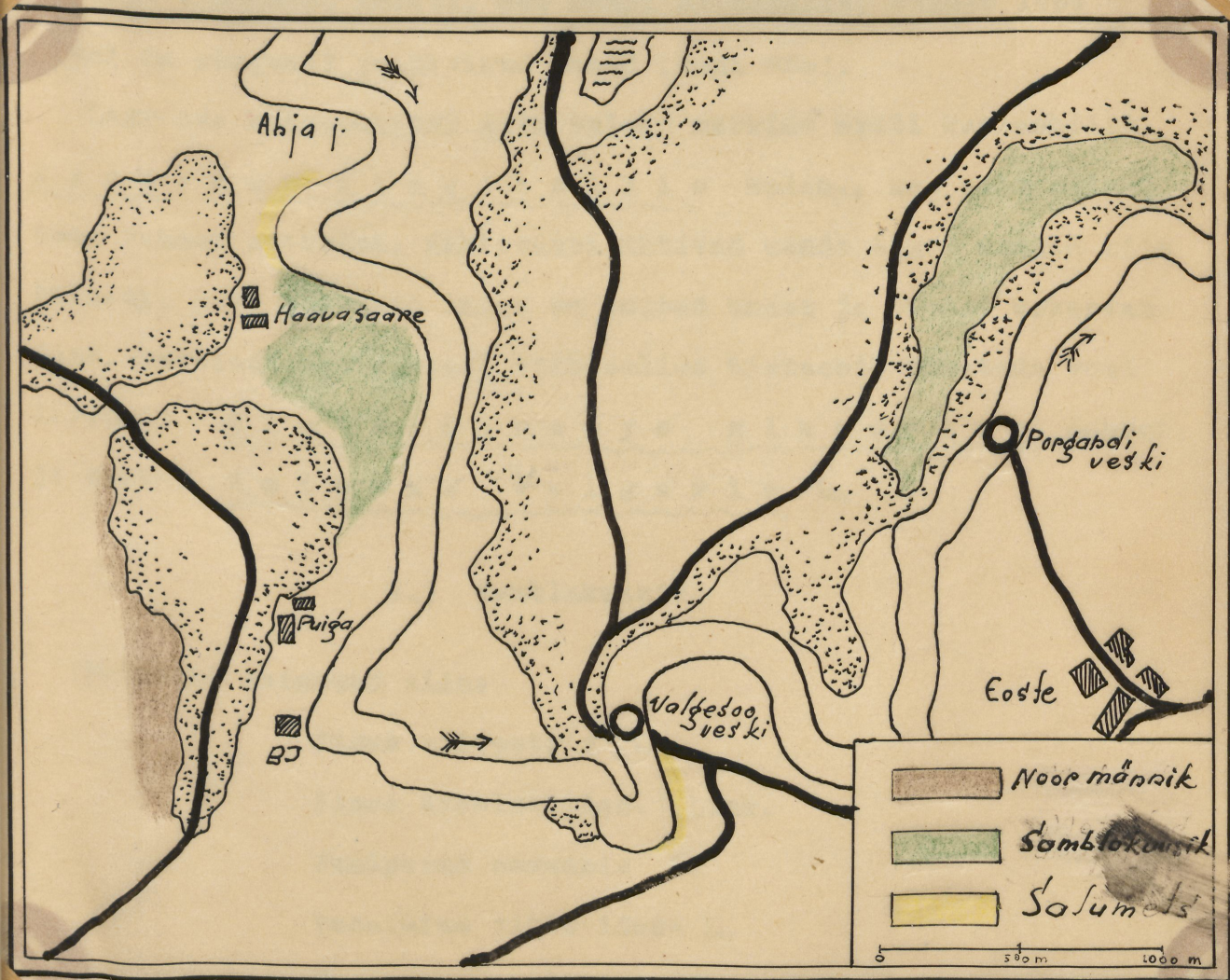
Ahja jõgi, mis algab Põlva lähedalt, jookseb esiti põhja-

sihis, teeb Tikuta küla kohal järsu käännaku kagusse ja veolab selles sihis kuni Valgesee külani, kus pöörduv uuesti põhja peele, tarvitades veolamiseks Põlva-Ahja ürgorgu.

Põhjavee sügavus püügi alal on 5-10 m. Vesi on igal pool ilma eriliste omadusteta. Mõned nimetamisväärased allikad on oruveergudes, kus nad harilikult on nähtavale uuristanud aluspõhja kihid.

Oravhiire püügi alad Taevaskojas Ahja jõe ümbruses võib jagada kolmeks bioteebiks vastavalt vegetatsiooneriilmelisusele.

Kaart nr. 4.

Lagritsa bioteebid.

1.) Neer männik.

Siin esinevad taimed on järgmised:

Pinus silvestris L.

Alnus incana (L.) Meench.

Betula pubescens Ehrh. em. Gunnars.

Vaccinium vitis-idaea L.

See neermetsa ala võtab enda alla ca 15-30 m riba põldude äärest. Mänd on siin madal, kuni 8 m, ja puud asetsevad kohati väga tihedalt, nii, et metsaalune on päeval hämar. Maapind on kaetud männiekaste, kübide ja eksarisuga. Rehurinne on väga nõrgalt arenenud. Kohati, kus mändi hõredamalt, esineb lepp (kuni 5m kõrgune) ja üksikud kased (kuni 25m).

Lagritsa kaasasukaist siin tuleks märkida eriti kaelushiirt

Apodemus flavicollis Melch., kes siin esineb tema vahetu naabrina. Nähtavasti ühtivad nende tegevusalad siin täiesti, sest mõlemad liike on puütud ühest ja samast urkeavandist. Teistest närilistest võib selles biotoobis nimetada veel leethiit *Clethrionomys glareolus* Schreb. ja eravat *Sciurus vulgaris* L.

2.) Samblakuusik.

Taimeist esinevad siin:

Pinus silvestris L.

Picea excelsa (Lam.) Link.

Juniperus communis L.

Vaccinium vitis-idaea L.

Vaccinium myrtillus L.

Lycepedium clavatum L.

Samblaist:

Pleurozium schreberi (Willd.) Mitt.

Hylecomium proliferum (L.) Lindb.

Polytrichum commune L.

Drepanocladus uncinatus (Hedw.) Warnst.

Brachythecium populeum (Hedw.) Br. Ear.

Dicranum undulatum Ehrh.

Sphagnum squarrosum Pers.

Mänd ja kuusk on siin kõrged (ca 25m), pund küllaltki harva, metsaalune on hästi valgustatud.

Foto nr. 1.

E. Kumari fote

Samblekuusik.

Oruveergudel ja madalamates orgudes see biotoop võtab veidi teistsuguse ilme. Siin esinevad tihedalt noored kuused (kuni 8m) ja mändi on siin harvalt. Helpeelnimetatud vegetatsioonikomponentidele kaasab siin veel (kuigi väga üksikud):

Alnus incana (L.) Meench.

Pteridium aquilinum L. (Kuhn.)

Hepatica nobilis Gars.

Samblakate en siin tihe.

Foto nr. 2.

Foto E. Kumari.

Lagritsa urgude umbras neeres kause-
grupis Taevaskejas.

Foto nr. 3.

Foto E. Kumari.

Lagritsa bioteop Taevaskejas Puiga-
Haavasaare vahel.

Sellest bioteebist on püütud peale lagritsa ainult leethiirt Clethrionomys glareolus Schreb.. Mõlema närilise tegutsemisalad näivad siingi täiesti ühtavat. Ka esineb siin eravat Sciurus vulgaris L.

3.) Salumets.

Esineb Ahja jõe oru nõlvakuil. Vegetatsioon on siin järgmine:

Corylus avellana L.

Pinus silvestris L.

Picea excelsa (Lam.) Link.

Tilia cordata Mill.

Juniperus communis L.

Vaccinium vitis-idaea L.

Hepatica nobilis Gars.

Aegopodium podagraria L.

^D*Dryopteris* Linnaeana C. Christens

Dryopteris filix-mas (L.) Schote.

Oxalis acetosella L.

Samblaist:

Plagiothecium denticulatum (L.) Br. Eur.

Eurhynchium strigosum (Hoffm.) Br.Eur.

Maapind on kaetud lehe- ja oksakõduga, langenud puutüvedega ja kändudega. Kehati esineb ka deveonipaljandeid.

Siinsed kaasasukad lagritsale on leethiir Clethrionomys glareolus Schreb., kaelushiir Apodemus flavicollis Melch., Rohuhiir Microtus agrestis L., metskarihiir Sorex araneus L. ja erav Sciurus vulgaris L.

Foto nr. 4.

E. Kumari foto.

Lagritsa biotoop sarapuuvõsas
Ahja jõe era nõlval.

Foto nr. 5.

E. Kumari foto.

Sarapik Ahja jõe ääres.

Parasiidid.

Oravhiire parasiitidest tuleks nimetada ainult ektoparasiiti Ceratophyllus sp., keda esines kõigist kolmest bioteebist püütud isenditel väga massiliselt. Muid ektoparasiite, samuti endoparasiite, pole püütud isenditel leitud.

V URUD.

Urked, mida lagritsad kasutavad magamiseks, peegimiseks ja kuhu nad kerjavad oma teidavarud, paiknevad Fermezevi andmeil jämedais (läbimõõduga 0,5 m) puutüvedes, umbes 0,5 - 1 meetri kõrgusel maapinnast. Need urked elevat sageli kuni 10 cm kõrgused renjad õõnsused, kas puu tüve tsentrumis (müdanenud puutüvede puhul) või puu keere all. Selliste kambrite diameeter küündivat kuni 20 sentimeetrini ja sellised kambrid elevat pelsterdatud kuivanud puulehtedega, rohtudega ja samblatega.

Kehalike elanike andmeil tegutsevat lagritsad õõseti väga vilkalt puutüvedel. Seda on täheldatud metsatalude majapidamisheenetel läheduses. Mingit kahju lagritsad elenikele tekitanud polevat.

Käesoleva töö andmete hulgas ei leidu kahjuks andmeid lagritsa pesitsemisest puuõõnsustes. Küll tuleb aga täiesti õigeks pidada, et lagrits puuõõnsusi oma pesapaigana jne. kasutab. Lagritsa tegutsemist puudel tõestab näiteks see, et käesoleva töö katseloom on tabatud sarapuult vanast laulurästa pesast, kus ta arvatavasti pesitses.

Teiseks eelnenut tõestavaks asjaeluks on see, et kõik maalused käigud, mille avadest on lagritsaid löksuga püütud, asetsevad puutüvede vahetus läheduses.

Kuigi lagrits on tihedalt seetud puudega, tuleb maapinda tema tegutsemisalana pidada ka küllaltki tähtsaks. Siin ühtib tema tegutsemisareaal hiirlaste omaga.

Urkeavandeid on kahesuguseid. Neerele männikule ja esaliselt ka samblakuusikule ja sarapikule on iseäraniselt otse maapinnalt algavad ümarguse avaga urked, läbimõõduga 3 - 3,5 cm. Sellisest avast algab tavaliselt vertikaalne käik, mis võib tungida kuni 12 cm sügavuseni ja siin toimub hargnemine kolmeks kuni väga paljudeks horisontaalseteks käikudeks. Nende käikude keskmine läbimõõt on 3 - 5 cm. Käikude põhi moodustub pinnasest, kuna käigu lagi olenevalt käigu sügavusest moodustub kas pinnasest või samblast. Paljudest käikudest lõpeb enamus 15 - 30 cm pikkustena umbeselt, 1-2 käiku aga suunduvad kaldu sügavamale ja ühtlasi puutüve alla.

Foto nr. 6.

E. Kumari foto.

Lagritsa bioteobi sisevaade sarapuu-
võsas Haavasaare all Ahja jõe eru nõlvakul .

Sarapikus ja samblakuusikus on sagedased looduslikud urkeavandid puutüvede all. Lai ava viib avarasse puutüve alusesse ruumi, kust saavad alguse tavaliselt 3-5 kitsamat käiku, mis ühendavad argu teiste argudesüsteemidega.

Eelpeelnimetatud käike kasutavad kahtlemata ka hiirlased, mida tõestab nende puuk siit paralleelselt lagritsaga. Kõsimusse, kellede peelt on ülalnimetatud käikudesüsteemid ja urud valmistatud, kas lagritsate või hiirlaste, ei suuda käesolev töö selgust tuua.

Tähtsa lagritsa tegutsemispaigana tuleks veel märkida puuriitased. Puuriitadesse valmistab ta arvatavasti hästi kindlustatud pesi, kus veedab ka talveune. Kevadel puuriitade kraveega on nähtud lagritsaid siit välja jooksmas, kohati mitmed isendid korraga (aprill 1950.).

Foto nr. 7.

E. Kumari foto.

Lagritsa urkeavand noore kuuse
all Taevaskojas.

VI TOITUMINE.

Lagrits näib tunduvalt eelistavat leomset teitu. Kõike, mil-
liseid oli kasutanud lagrits, lahti kaevates, võis leida neist
leomseid jäänuseid, nagu tigude purustatud kedasid ja mardikate
kitiinkeeriku esi. Need teidujäänused meedustasid käigus väikesi
kambukesi.

Sageli esines juhte, kus öösel lõksu jäänud hiirlased (tava-
liselt leethiired) olid hommikuks täiesti ära söödud, säilinud
olid ainult mõningad skeletiesad ja karva jäänused. Seda võiks
pidada lagritsa tööks.

Peale leomsete teidujäänuste leidus lagritsa tegutsemispaika-
des ka purustatud pähklikeer. Ühelt peelikult pähklikeerelt on
leidud lõikehammaste jälgi, mis on tunduvalt väiksemad oravate
hambajälgedest.

Leomse teidu eelistamist võis täheldada ka katselooma juures.
Väga mitmekesisest söögisedelist (värsket pekki, või, viljaterad,
leib, sai, jõhvikad, rukkioras jne. eelistas lagrits värsket
pekki, jättes täiesti puutumata viljaterad, jõhvikad ja rukki-
orase. Pekki söi katseloom umbes 0,5 - 5,5 gr ja saia 4 gr ööpäe-
vas. Peale ülalnimetatutu tarvitas lagrits õige vähesel määral ka
vett. Toitumatulemise kellaajad olid iga päev enamvähem samad,
päeval kella 15 paigu ja samuti öösel kell 3.

Kehalike elanike andmeil käivad lagrits ööseti majapidamis-
heenetes vilja söömas. Samuti on teda sageli tabatud hobuste
tallist, kus ta arvatavasti sööb söimest kaerateri. Veel käivad
ta õuekõikides ja sealautades, kus sööb kartuleid ja teisi kõogi-
juurvilju.

VII TALVEUNI.

Talveuni on loemadel kehastumine ebaseedsate teidu- ja temperatuuri-tingimuste ületamiseks. Enamik autoreid peab talveund lagritsa juures täiesti absoluutseks. Minu tähelepanekud lagritsa juures näitavad aga kindlasti, et talveuni on tihedas seoses teiduhulga ja temperatuuriga. On teada, et sügisel pakseb lagritsal subkutaanne rasvakiht, karv tiheneb, eriti aluskarva osas, ja muutub veidi heledamaks. Kui nüüd lagritsat ümbritseva õhutemperatuur langeb tugevasti alla nulli, ja paks lumi katab kinni kõik teidugarud, siis toimuvad loomas edasised füsioloogilised muudatused kuni ainevahetuse languseni miinimumini ja loom suigub talveunne. Looduslikes tingimustes kasutab ta talveune veetmiseks puuõõnsusi ja tühemikke puuriitades.

Katseleoma jälgides võis täheldada järgmist: Loom oli püütud 5. septembril 1949. aastal. Teda heiti ruumikas puuris ja süüa oli tal siin küllaldaselt. Ruumi temperatuur ühtis ligikaudu välise temperatuuriga. Kuni oktoobri keskpaigani (siin temperatuur üle 0°) teimused lagritsa elufunktsioonid normaalselt s.t. päeval magas ja öösel teitus ning oli väga elav. Alates 17. oktoobrist (õhutemperatuur -5° - -12°) jäi lagrits talveunne. Selleks võttis ta keraja peesi ühel küljel lamades, nina oli surutud tihedalt karvadesse. Ta oli katnud end nii hoelikalt puuris leiduva samblaga, et teda sellest üles otsida oli kaunis tülikas. Alul võis märgata, et ta käis toitumas ööseti, umbes 2 - 4 päeva tagant. Edasi aga enam teitu ei puudutanud üldse, magamisasendit ei vahetanud. Hingamisliigutused olid väga pinnalised ja hingamine aeglane, umbes 10 - 12 korda minutis. Igapäevased kaalumised näitasid kehakaalu kadu ööpäevas kuni 0,4 g. Mikrotemperatuur (mõõdetud bioloogilise termomeetriga kõhu alt keha

kõverusest) kõikus +4 - +8 vahel.

Detsembri alul tõusis välistemperatuur kuni +9,5 kraadini.

Seoses välistemperatuuri tõusuga muutus lagrits rahutuks, vahetas oma asendit ja lõpuks, välistemperatuuri püsidis endiselt kõrgena (+5 - +8) hakkas avaldama täielikku elutegevust. Hingamine muutus kiireks, kuni 60 korda minutis, mikrotemperatuur oli püsivalt kõrgem välistemperatuurist 3 - 4 kraadi. Kaks korda ööpäevas küis lagrits toitumas, öösel liikus puuris ringi, päeval kattis end samblaga ja lamas vaikselt kõhuli, sirutatud poosis, silmad kinni. Kui teda magamisel häiriti, siis häälitses ta pikalt kii-ii, kii-ii.

Seoses välistemperatuuri uue langusega (detsembri lõpul) suikus lagrits jälle talveunne.

Kahjuks pole saadud jälgida katselooma kevadist talveunest ärkamist. Kahtlemata toimub see seoses kevadise temperatuuri tõusuga.

Kui pakkuda lagritsale kogu talve jaoks küllaldasi toitumisvõimalusi ja ka temperatuur ei lange alla teatud miinimumi, siis pole kahtlust, et ta ei jäägi talveunne.

VIII KOKKUVÕTE.

Töö eesmärgiks oli ühe meie fauna haruldasema närilise, lagritsa e. eravhiire, Eliomys quercinus L. ökoloogiaga tutvumine. Püstitatud eesmärki pole suudetud täiesti lahendada, kuna töötamise aeg oli selleks liiga lühike. On jäänud lõplikult lahendamata rida lagritsa ökoloogiasse puutuvaid küsimusi. Näiteks pole üldse käsitletud populatsioonidünaamika küsimust ja lagritsa sigimisökoloogiat.

Töös on püütud selgitada järgnisi küsimusi:

- 1.) Seni kirjanduses tuntud laialeheliste lehtpuumetsadele ja segametsadele lagritsa bioteobina, lisab käesolev töö veel puht okasmetsa tüübid.
- 2.) Lagritsa poolt asustatud okasmetsad võib jagada kahte liiki: samblakuusik ja noor männik. Mõlemas neis bioteopides on tunduvalt ülakaalus okaspuud, esimeses kuusk teises mänd. Kolmanda lagritsa bioteobina on nimetatud salumetsa. Ka viimases esineb, vastandina senituntud, lagritsa poolt asustatud sarapikele, küllaldasel määral okaspuid.
- 3.) Paralleelselt puudel tegutsemisega võib kindlalt märkida lagritsa tegutsemisalana ka maapinda. Lagrits kasutab pinnasse uuristatud urge ja käike koos hiirlastega.
- 4.) Võrreldes minu poolt püütud lagritsate keha- ja kelju mõõtmeid Ognevi poolt teatud Eliomys quercinus L. alamliikide vastavate andmetega, näib, et meie alal tehiks olla tegemist lagritsa läänepeelse alamliigiga, nominaatvormiga - Eliomys quercinus quercinus L.

L A G R I T S A (E l i o m y s q u e r c i n u s L.) individuaalsed mõõduandmed.

Jrk. nr.	Kuupäev	Sugu	Vanus	Tüve p.	Saba p.	Tagakäpa p.	Kõrvalesta p.	Kõndüleb.p.	Põsek.vm.	Silmade vm.	Ninalaude p.	Ülem. hambar. p.	Raskus
1.	12.VI49.	♀	ad.	120	-	28	22,3	-	-	-	-	5	73,5
2.	26.VII49.	♂	juv.	97	94	25	25	-	-	4	11,9	5	34,75
3.	26.VII49.	♂	ad.	135	113	27	25	34	-	5	13	5,9	79,1
4.	27.VII49.	♀	juv.	98	97	25	22	27,9	17	4,1	10	3,9	31,7
5.	2.VIII49.	♀	ad.	126	109	26	25	-	-	-	-	-	58,5
6.	3.VIII49.	♀	ad.	131	109	27,5	25	33	20	4,8	12,1	5,1	80
7.	7.VIII49.	♀	juv.	115	92	27	23	28,2	-	4,1	10,9	4,1	45,1
8.	7.VIII49.	♀	juv.	107	97	28	23	30	17,1	4	11,9	4,9	42
9.	7.VIII49.	♀	ad.	120,8	111	28	24,8	32	20	4,7	12	5,1	78
10.	8.VIII49.	♀	ad.	125,5	112	27	25	32	19,9	4,9	12	5,1	91,2
11.	9.VIII49.	♂	juv.	119	98	28	23	-	-	-	12	5	58,2
12.	10.VIII49.	♀	ad. juv.	134,5	104	25	25	33	21	4,9	11,9	5	84,8
13.	11.VIII49.	♂	juv.	117,5	102	28	23	30	17,6	4,2	11,8	5	56,6
14.	25.VIII49.	♂	ad.	122	-	28	23	31,1	19	4,9	11,9	4,9	65,2
15.	26.VIII49.	♂	juv.	112	104	27	22,5	-	-	-	-	-	66
16.	29.VIII49.	♂	juv.	117	105	27	22	30,9	19	4,5	12	5	60
17.	30.VIII49.	♂	ad.	120	107	26	22,5	-	-	-	11,8	5	55,7
18.	1.IX 49.	♀	ad.	122,5	106	28	23	31,2	19	5	11,8	5	72,75
19.	10.IX49.	♂	ad.	121	103	25	22,5	31	19,5	4,8	12	5,1	68,6
20.	10.IX49.	♂	ad.	122	105	26	24	29,5	18,9	5	11,8	5	70,81

KIRJANDUSE LOETELU:

- 1) Орлов, С. И.
"Звери СССР и прилегающих
стран" Грезумы, Москва 1947.
- 2) Гаутов, Н. Н.
"Очерки сравнительной эко-
логии мышевидных грызунов"
Москва 1948.
- 3) Einari, L., Eichwald, L., Tuga, A., Uksip, A.
"Kodumaa Laidestik"
Tartu, 1943.